

การใช้วิตามินซีเป็นสารกระตุ้นภูมิคุ้มกันในกุ้งกุลาดำ

(*Penaeus monodon* Fabricius)

Application of Vitamin C as Immunostimulant in Black Tiger Shrimp

(*Penaeus monodon* Fabricius)

คำนำ

กุ้งกุลาดำเป็นสัตว์น้ำที่มีความสำคัญทางเศรษฐกิจของประเทศไทย โดยประเทศไทยสามารถส่งออกกุ้งกุลาดำได้เป็นอันดับ 1 ของโลก แต่ในระยะหลังปริมาณการส่งออกกุ้งของไทยลดลง ซึ่งในปี 2545 ที่ผ่านมานับว่าเป็นปีที่ส่งผลกระทบต่ออุตสาหกรรมแปรรูปและธุรกิจการส่งออกกุ้ง เป็นอย่างมาก เนื่องจากราคากุ้งตกต่ำที่สุดต่อเนื่องมาจนถึงปี 2547 สาเหตุสำคัญที่ก่อให้เกิดปัญหาดังกล่าวคือ ปัญหาการตกค้างของยาปฏิชีวนะในกลุ่มไนโตรฟูแรน (Nitrofurans) และคลอแรมเฟนิคอล (Chloramphenicol) ในสินค้ากุ้งสดแช่เย็นและผลิตภัณฑ์แปรรูปชนิดต่าง ๆ ของไทย ซึ่งยาทั้งสองชนิดเป็นสารที่ก่อโรคมะเร็งทั้งในคนและสัตว์ ก่อปรกับปัญหากุ้งโตช้า อัตราการตายต่ำ ซึ่งมีสาเหตุมาจากการเกิดโรคชนิดต่าง ๆ เนื่องจากระบบการเลี้ยงกุ้งในปัจจุบันเป็นแบบพัฒนา (Intensive) มีการปล่อยกุ้งในอัตราหนาแน่นสูง ทำให้มีของเสียจากการขับถ่ายและเศษอาหารเหลือในปริมาณมาก ส่งผลให้คุณภาพน้ำเปลี่ยนแปลงไป ซึ่งเป็นสาเหตุทำให้กุ้งเกิดความเครียดและมีภูมิคุ้มกันลดลง เชื้อโรคเข้าทำอันตรายกุ้งได้ง่าย ดังนั้นจึงมีการใช้อาหารเสริมยา และเคมีภัณฑ์ต่าง ๆ ในการรักษาและป้องกันมากขึ้น ซึ่งแนวทางการแก้ปัญหาที่มีความเป็นไปได้มากที่สุดคือ ลดการใช้ยาและสารเคมีที่ใช้ในการเลี้ยงกุ้งให้ได้มากที่สุด โดยการปรับเปลี่ยนวิธีการเลี้ยงกุ้งให้เป็นไปในรูปแบบของการเลี้ยงกุ้งเชิงป้องกัน คือ เลี้ยงกุ้งอย่างไรไม่ให้ป่วยหรือเป็นโรค โดยทั่วไปแล้วกุ้งจะมีกลไกการป้องกันการติดเชื้ออยู่แล้ว คือ ระบบภูมิคุ้มกันที่ไม่จำเพาะเจาะจง นอกจากนี้วิธีการหนึ่งที่จะช่วยเสริมสุขภาพกุ้งให้มีความแข็งแรงและทนอยู่ในสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงได้ คือ การใช้กลุ่มของสารเคมีและจุลชีพบางชนิดที่เกี่ยวข้องในการกระตุ้นภูมิคุ้มกัน เช่น Beta-glucan จากยีสต์, Lipopolysaccharide (LPS) จากผนังเซลล์ของแบคทีเรียแกรมลบ หรือ Peptidoglycan (PG) จากผนังเซลล์ของแบคทีเรียแกรมบวก

นอกจากนี้ยังมีการใช้วิตามิน โดยเฉพาะวิตามินซีนั้นจัดเป็นวิตามินที่มีความสำคัญและมีการใช้กันอย่างแพร่หลายในสัตว์น้ำ โดยเฉพาะกุ้งกุลาดำ วิตามินซีเป็นวิตามินที่ละลายน้ำทำหน้าที่

ช่วยในการสร้างคอลลาเจน เป็น antioxidant ป้องกันการเหี่ยวย่นจากการเกิดอนุมูลอิสระ ช่วยในการดูดซึมธาตุเหล็ก ทำหน้าที่ในกระบวนการสลายสารพิษ (detoxification) และยังทำหน้าที่เสริมภูมิคุ้มกันโรคให้แก่อวัยวะต่างๆ ได้ด้วย ดังนั้นการใช้วิตามินซีจึงเป็นวิธีหนึ่งที่สามารถลดการใช้ยาและสารเคมีที่เป็นอันตรายต่อผู้บริโภคได้ รวมทั้งสามารถลดต้นทุนการผลิตและสร้างความเชื่อมั่นให้กับประเทศผู้นำเข้าสินค้ากัญชาของไทยว่าไม่มีการตกค้างของยาและสารเคมี และส่งผลดีต่อสิ่งแวดล้อม อันจะนำไปสู่การพัฒนาการเพาะเลี้ยงกัญชาแบบยั่งยืน

การเสริมวิตามินซีในอาหารสำเร็จรูปมีความจำเป็นเนื่องจากกัญชามีความสามารถสังเคราะห์วิตามินซีได้ต้องอาศัยการกินเข้าไปเป็นหลัก หากปริมาณวิตามินซีที่ได้รับไม่เพียงพอ กัญจะแสดงอาการผิดปกติออกมา ซึ่งกัญจะมีพฤติกรรมกินอาหารค่อนข้างช้าโดยใช้ชาเดินในการจับอาหารแล้วเสียเวลาในการกัดแทะ ส่งผลให้วิตามินซีส่วนหนึ่งสูญเสียไปในน้ำ ดังนั้นปริมาณวิตามินซีในระดับที่เพียงพอและเหมาะสม กัญจึงจะสามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้อย่างมีประสิทธิภาพ หากใช้ในระดับที่มากเกินไปถึงแม้จะส่งผลดีต่อสัตว์น้ำ แต่ทั้งนี้ก็มีข้อจำกัดในเรื่องของราคาและผลกระทบต่อระบบภูมิคุ้มกัน ดังนั้นหากทราบปริมาณการใช้และระยะเวลาที่เหมาะสมจะส่งผลให้สามารถกระตุ้นภูมิคุ้มกันได้อย่างมีประสิทธิภาพและต่อเนื่อง และยังสามารถลดต้นทุนในการผลิตให้กับเกษตรกรผู้เพาะเลี้ยงกัญ ซึ่งไม่จำเป็นต้องใช้วิตามินซีในปริมาณที่สูงหรือให้ติดต่อกันเป็นประจำทุกวัน แต่ยังคงสามารถกระตุ้นภูมิคุ้มกันได้ดีเช่นเดียวกัน ซึ่งจากการศึกษาที่ผ่านมายังไม่มีกำหนดเป็นมาตรฐานการใช้วิตามินซีที่แน่นอน เพื่อสามารถใช้วิตามินซีในการกระตุ้นภูมิคุ้มกันได้อย่างมีประสิทธิภาพและเกิดประโยชน์สูงสุดต่อการเลี้ยงกัญชาต่อไปในอนาคต

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาระดับความเข้มข้นที่เหมาะสมของวิตามินซีที่ใช้ผสมอาหารเพื่อการกระตุ้นภูมิคุ้มกันของกิ้งกูดำ
2. เพื่อศึกษาระยะเวลาการให้วิตามินซีที่เหมาะสมต่อการกระตุ้นภูมิคุ้มกันของกิ้งกูดำ

การตรวจเอกสาร

1. ชีววิทยาของกุ้งกุลาดำ

กุ้งกุลาดำ หรือกุ้งทะเลหรือกุ้งม้าลาย มีชื่อวิทยาศาสตร์ว่า *Penaeus monodon* Fabricius ชื่อสามัญภาษาอังกฤษว่า Giant black tiger prawn หรือ Tiger prawn หรือ Jumbo tiger prawn เป็นกุ้งทะเลที่มีขนาดใหญ่ที่สุดในวงศ์ Penaeidae ในขณะที่มีชีวิตอยู่ลำตัวจะมีสีม่วงแดง มีแถบสีน้ำตาลหรือดำพาดขวางลำตัวเป็นปล้อง ๆ และโคนขาว่ายน้ำจะมีแถบสีเหลืองเป็นปล้อง ๆ หนวดมีสีดำและไม่มีลาย มีเปลือกหุ้มเกลี้ยงไม่มีขน ฟันกรีด้านบนมี 7 - 8 ซี่ ด้านล่างมี 3 ซี่ (วัลลภ, 2534) กุ้งกุลาดำทนทานต่อการเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อมได้ดี จึงนำมาเลี้ยงและเติบโตได้ในฟาร์ม ทนต่อความเค็มในช่วงกว้างตั้งแต่ความเค็มต่ำใกล้เคียงกับความเค็มสูงสุดเกือบ 40 ppt กุ้งกุลาดำมีการแพร่กระจายพันธุ์อย่างกว้างขวางในเขต Indo-West Pacific และพบทั่วไปในน่านน้ำของทุกประเทศแถบเอเชีย ยกเว้นประเทศญี่ปุ่นและประเทศจีน พบตามธรรมชาติในมหาสมุทรอินเดียและตะวันตกเฉียงใต้ของมหาสมุทรแปซิฟิก รวมทั้งประเทศไทยบริเวณอ่าวไทยตอนบน และเกือบทุกจังหวัดที่ติดชายทะเลของไทย แพร่กระจายทั่วไปตั้งแต่ 30 องศาถึง 155 องศาตะวันออก และจาก 35 องศาเหนือ ถึง 35 องศาใต้ ซึ่งเป็นแหล่งทำประมงในเขตร้อน ได้แก่ อินโดนีเซีย มาเลเซีย ฟิลิปปินส์ และไทย (ประจวบ, 2543)

2. อาหารและนิสัยการกินอาหาร

กุ้งกุลาดำมีกระเพาะอาหาร ลำไส้สั้นและตรง ปากเป็นปากกัดแทะ ชอบกินอาหารที่พื้นผิวดิน ยึดครองพื้นที่ในขณะที่กินอาหาร สัมผัสอาหารโดยใช้เซลล์รับความรู้สึกทางกลื่นจากหนวด และระยงค์มากกว่าการมองเห็น เมื่อพบอาหารจะใช้ขาเดิน 3 คู่แรก คู่ใดคู่หนึ่งหรือร่วมกันจับอาหารแล้วถือแทะ (เวียง, 2543) ดังนั้นอาหารจึงต้องมีลักษณะเป็นเม็ดเล็กยาว และไม่แตกตัวง่าย เมื่อจับถือ โดยธรรมชาติกุ้งเป็นสัตว์ที่กินอาหารได้ทุกชนิดทั้งสัตว์และพืชและชอบอาหารที่มีกลิ่นคาว (มะลิ, 2531) โดยเฉพาะอาหารสด เช่น หอย ปลา หรือปลาหมึก เนื่องจากกุ้งกุลาดำสัมผัสอาหารทางกลื่น อาหารที่มีเนื้อกุ้ง เนื้อหอย เนื้อปลาหมึก กรดอะมิโนไกลซีน และสารชวนกินที่สกัดจากตับปลาหมึก จะช่วยดึงดูดให้กุ้งเข้ามากินอาหารได้ง่ายและเร็วขึ้น (เวียง, 2543) แต่อย่างไรก็ตามสามารถฝึกให้กินอาหารสำเร็จรูปได้เป็นอย่างดี ซึ่งปกติกุ้งจะกินอาหารบริเวณผิวน้ำดินหรือพื้นทราย ฉะนั้นอาหารจึงต้องจมน้ำได้รวดเร็ว

3. โรคกุ้งกุลาดำ

การเลี้ยงกุ้งกุลาดำทั้งในอดีตและปัจจุบันพบว่า ความเสียหายที่เกิดขึ้นส่วนใหญ่มีสาเหตุมาจากการระบาดของโรคที่เกิดในช่วงฤดูหนาวหรือมีการเปลี่ยนแปลงของสภาพภูมิอากาศหรือช่วงระหว่างการเปลี่ยนแปลงฤดูกาล แต่ปัจจุบันสามารถพบการระบาดของโรคตลอดปี ไม่ว่าจะเป็นโรคที่เกิดจากแบคทีเรียหรือการระบาดของเชื้อไวรัส ตลอดจนพวกปรสิตหรือเชื้อรา ซึ่งมีลำดับความสัมพันธ์ในการเกิดโรคที่เกี่ยวข้องกันหมด ทั้งนี้โรคที่พบในการเลี้ยงกุ้งกุลาดำมีดังนี้

3.1 โรคที่เกิดจากเชื้อแบคทีเรีย ส่วนมากเกิดจากแบคทีเรียแกรมลบ แบคทีเรียที่พบในทางเดินอาหารของกุ้งและในน้ำ เช่น เชื้อวibriโอ (*Vibrio* sp.) ซึ่งแบคทีเรียในกลุ่มนี้สามารถติดเชื้อในระบบหมุนเวียนเลือด (Systemic infection) อาการภายนอกที่สังเกตเห็นได้จากตามระยะต่างๆ เกิดการกร่อนและมีรอยขอบไหม้สีดำบริเวณแพนหาง หนวด หรือระยะต่างๆ เนื่องจากแบคทีเรียพวกนี้สามารถผลิตเอนไซม์ไคตินเอสมาย่อยไคติน ซึ่งเป็นส่วนประกอบของเปลือกกุ้งได้ และเกิดจากการที่กุ้งพยายามสร้างเม็ดสี (melanin pigment) เพื่อโอบล้อมตัวเชื้อไม่ให้แพร่กระจาย โรคที่สำคัญคือ Vibrosis เกิดจากแบคทีเรียชนิด *V. parahaemolyticus* , *V. harveyi* , *V. vulnificus* , *V. alginolyticus* , *V. cholerae* , *V. anguillarum* เช่น โรคเส้นดำ (Black splint disease) ที่เกิดจาก *V. vulnificus* และโรคเรืองแสงที่เกิดจาก *V. harveyi* เป็นต้น (Sindermann and Lightner, 1988)

3.2 โรคที่เกิดจากเชื้อไวรัส ปัญหาสำคัญในการเพาะเลี้ยงกุ้งกุลาดำได้แก่ เชื้อไวรัสที่นำจะเป็นสาเหตุที่ทำให้กุ้งแคระแกร็นคือ ไวรัส MBV (Monodon Baculovirus) และ ไวรัส HPV (Hepatopancreatic Parvo-like Virus) ลักษณะกุ้งที่แสดงว่าเป็นโรค เอ็ม บี วี คือกุ้งจะมีขนาดเล็กกว่าปกติ สีเข้ม เมื่อนำตับและตับอ่อนมาศึกษาพยาธิสภาพของเนื้อเยื่อพบว่านิวเคลียสของเซลล์ตับและตับอ่อนขนาดใหญ่กว่าปกติและมี occlusion bodies (ชโล, 2535) ส่วนโรคเอชพีวีสามารถแฝงตัวอยู่ในกุ้งได้ตั้งแต่อยู่ในระยะตัวอ่อนจนถึง postlarvae แต่จะไม่แสดงอาการจนเมื่อกุ้งเจริญเป็นกุ้งวัยรุ่น จะมีการตายเกิดขึ้น อาการภายนอกคือ กล้ามเนื้อส่วนหางของกุ้งที่เป็นโรคบางตัวจะขุ่นมัว (Lightner, 1983), เชื้อไวรัส YHV (Yellow-Head Virus) เป็นสาเหตุของโรคหัวเหลือง ลำตัวกุ้งมีสีซีด มองเห็นส่วนหัวมีสีเหลือง เนื่องจากตับและตับอ่อนบวมโตและมีสีเหลืองชัดเจน และเชื้อไวรัส White Spot Syndrome Virus (WSSV) ที่เป็นสาเหตุให้เกิดโรคตัวแดงดวงขาว เชื้อไวรัสสามารถทำลายเนื้อเยื่อได้เปลือก เหงือก อวัยวะสร้างเม็ดเลือด ต่อมน้ำเหลือง และเม็ดเลือด

โดยทำให้เนื้อเยื่อของเซลล์บวมโต กุ้งที่เป็นโรคจะพบจุดขาวหรือดวงขาวที่บริเวณเปลือกหุ้ม โดยเฉพาะที่บริเวณ carapace และลำตัวเป็นสีแดงเป็นต้น (กิจการ, 2538)

3.3 โรคที่เกิดจากปรสิตภายนอก ปรสิตส่วนใหญ่จะเกาะติดที่ผิว cuticle ตามบริเวณเหงือก และรยางค์ต่าง ๆ เช่น ตามขาว่ายน้ำ แพนหาง (Foster *et al.*, 1978) ทำให้การแลกเปลี่ยนก๊าซออกซิเจน และการหายใจของกุ้งผิดปกติไป นอกจากนี้ยังส่งผลต่อการเคลื่อนไหว การกินอาหารและลอกคราบของกุ้งด้วย ปรสิตที่พบมากในกุ้งคือ โปรโตซัว ซึ่งส่วนใหญ่เป็น peritrichous ciliate เช่น *Zoothamnium*, *Epistylis*, *Acineta*, *Vorticella* และ *Lagenophrys* (Brock, 1983) ลักษณะภายนอกคือ สีของตัวกุ้งจะขุ่น อวัยวะที่ถูกเกาะมีเส้นเลือดฝอยเป็นกระจุก บาง ๆ จะเห็นชัดที่บริเวณเหงือก กรณีโปรโตซัวเกาะตามเหงือกและลำตัวไม่มากนัก เมื่อกุ้งลอกคราบก็จะหลุดออกไปและหายเป็นปกติได้ แต่ถ้ามีโปรโตซัวเกาะกันอยู่อย่างหนาแน่น อาจไปขัดขวางการหายใจ (Sindermann and Lightner, 1988)

3.4 โรคที่เกิดจากเชื้อรา เชื้อราส่วนใหญ่ที่พบว่าทำให้เกิดโรคในกุ้งเป็นพวก Saprophytic fungi และถือเป็น opportunistic pathogen (Lightner, 1983) ราเป็นสาเหตุทำให้เกิดโรคกับกุ้งกุลาดำในบ่อเลี้ยงตั้งแต่กุ้งเล็กไปจนถึงโตเต็มวัยเท่าที่รายงานจนถึงปัจจุบันมี 5 ชนิดด้วยกัน ได้แก่ *Lagenidium* sp., *Siropidium* sp., *Leptolegnia* sp. และ *Saprolegnia* sp. ส่วนเชื้อราอีกชนิดหนึ่งเป็นพวก imperfecti fungi คือ *Fusarium* sp. ซึ่งทำให้เกิดความเสียหายกับการเลี้ยงกุ้งในสกุล *Penaeus* เป็นอย่างมาก ทั้งนี้ *Lagenidium* sp. จะพบในกุ้งกุลาดำตั้งแต่ระยะที่เป็นไข่จนถึงระยะ postlarva ต้น ๆ อาการภายนอกคือ กุ้งจะลงไปนอนนิ่งอยู่พื้นก้นบ่อ ไม่ค่อยกินอาหาร ลำตัวเปลี่ยนเป็นสีเหลืองครีม มีจุดสีน้ำตาลอ่อน ๆ ตลอดตัว กล้ามเนื้อเปื่อย การตายของกุ้งจะเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ หากแก้ไขไม่ทันอาจตายหมดบ่อภายในหนึ่งหรือสองวัน (บั้งอร, 2530) ส่วนเชื้อราชนิด *Fusarium solina* ทำให้เกิดโรคเหงือกดำ ซึ่งเหงือกจะมีสีดำคล้ายโคลนติดอยู่ ซึ่งกุ้งจะไม่กินอาหาร โตช้า ทนย่อยตาย

3.5 โรคที่เกิดจากการขาดสารอาหาร โดยจากการศึกษาของ Magarelli *et al.* (1979) พบว่าในกุ้ง *Penaeus californiensis* และ *Penaeus stylirostris* ที่ขาดวิตามินซีจะเป็นโรคที่เรียกว่า โรคตายตัวดำ (black death disease) คือมีสีดำที่บริเวณได้เปลือก (exoskeleton), บนตัวกุ้ง (abdomen), เปลือกคลุมหัว (carapace) นอกจากนี้ยังพบที่บริเวณผนังกระเพาะอาหาร ลำไส้ เหงือก และเนื้อเยื่อที่อยู่ใต้เปลือกจะมีสีดำ โดยเฉพาะรอยต่อระหว่างลำตัวและรยางค์เป็นต้น

4. ระบบภูมิคุ้มกันในสัตว์ไม่มีกระดูกสันหลัง

ระบบภูมิคุ้มกันของสัตว์ไม่มีกระดูกสันหลังเป็นภูมิคุ้มกันตามธรรมชาติ ไม่มีกลไกการสร้าง antibodies ชนิด Immunglobulin (Ig) เนื่องจากเป็นสัตว์ที่มีระบบเลือดแบบเปิด ดังนั้นกลไกในการป้องกันจะเกิดขึ้นในทันที ซึ่งการตอบสนองเป็นแบบไม่จำเพาะเจาะจง (non - specific defense) และไม่อาศัยการชักนำให้เกิดขึ้น ประกอบด้วยการแข็งตัวของเลือด (coagulation) เพื่อจับสิ่งแปลกปลอมและป้องกันการสูญเสียเลือดในขณะที่เกิดบาดแผลขึ้น โดยอาศัยการทำงานของเซลล์เม็ดเลือด ได้แก่ การเกิดกระบวนการกลืนทำลาย (phagocytosis) การห่อหุ้มสิ่งแปลกปลอม (encapsulation) และ การสร้างโนดูล (nodulation) ส่วนการตอบสนองโดยสารน้ำ คือ โปรตีนชนิดต่าง ๆ ในซีรัมเช่น agglutinins , lysozyme และ โปรตีนที่ช่วยในการแข็งตัวของเลือด clotting protein และ hemolysin , bactericidins เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีระบบโปรเฟีนออกซิเดส (prophenoloxidase system) ซึ่งเป็นการตอบสนองต่อสิ่งแปลกปลอมของสัตว์ไม่มีกระดูกสันหลังที่สำคัญ โดยที่เอนไซม์และสารต่าง ๆ ที่อยู่ในระบบโปรเฟีนออกซิเดส (prophenoloxidase system) ช่วยให้การตอบสนองต่อสิ่งแปลกปลอมโดยเซลล์เม็ดเลือดทำงานได้ดีขึ้น (Soderhall, 1982)

5. ระบบภูมิคุ้มกันของกิ้งกูดาคำ

ระบบภูมิคุ้มกันโรคของกิ้งกูดาคำสามารถแบ่งออกได้เป็น 2 ชนิด คือ ระบบภูมิคุ้มกันที่อาศัยเซลล์ (cellular immunity) และระบบภูมิคุ้มกันในน้ำเลือด (humoral immunity) โดยการตอบสนองเมื่อมีสิ่งแปลกปลอมเข้าสู่ร่างกายโดยกระบวนการต่าง ๆ คือ

5.1 ระบบภูมิคุ้มกันที่อาศัยเซลล์ (Cellular immunity) เซลล์ที่มีบทบาทสำคัญคือ เซลล์เม็ดเลือด 3 ชนิด คือ Hyaline cell , Semi-granular cell และ Large granular cell และเซลล์จับกินสิ่งแปลกปลอมที่อยู่บริเวณเนื้อเยื่อส่วนต่าง ๆ (Fix phagocytes) เช่น ต่อมเหงื่อ กล้ามเนื้อหัวใจ และอวัยวะอื่น ๆ (วัชรียา, 2547)

5.2 ระบบภูมิคุ้มกันในน้ำเลือด (Humoral immunity) ระบบนี้เกิดจากการทำงานของหลาย ๆ ปฏิกริยา เช่น การแข็งตัวของเลือด (Blood clotting) การเกิด Melanin (melanin formation

หรือ melanization) และ Opsonization ซึ่งเกี่ยวข้องกับระบบที่สำคัญที่เรียกว่า Prophenoloxidase activating system และเลคติน (Lectin) (วัชรียา, 2547)

6. ระบบภูมิคุ้มกันแบบที่มีการตอบสนองโดยเซลล์เม็ดเลือด

ระบบหมุนเวียนเลือดของครัสเตเชียนเป็นระบบเปิด ประกอบด้วยหัวใจ แอ่งเลือด และน้ำเหลือง เลือดจากหัวใจจะไหลเข้าไปในแอ่งเลือด แล้วไหลไปเลี้ยงเนื้อเยื่อของเซลล์ในร่างกาย องค์ประกอบของเลือดกุ้งกุลาดำประกอบด้วยแร่ธาตุสำคัญคือ C, N, H, S และ Cu เลือดของกุ้งกุลาดำเป็นเลือดสีน้ำเงิน เนื่องจากมีธาตุ Cu เป็นองค์ประกอบอยู่ (มะลิ, 2531) และมีอวัยวะที่สร้างเม็ดเลือดเรียกว่า haematopoietic tissue ซึ่งอยู่ใกล้หลอดเลือดเอออร์ตาส่วนหน้า (anterior aorta) ได้กรี น้ำเลือดกุ้งจะมีรงควัตถุฮีโมไซยานิน (hemocyanin) ทำหน้าที่แลกเปลี่ยนแก๊ส

ปริมาณเม็ดเลือดมีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา กรณีที่กุ้งเกิดการติดเชื้อโรคจะส่งผลให้ปริมาณเม็ดเลือดลดลง จากนั้นเม็ดเลือดใหม่จะถูกสร้างขึ้นมาทดแทนในปริมาณที่เหมาะสม ซึ่งโดยปกติเม็ดเลือดจะถูกสร้างขึ้นตลอดเวลาจาก haematopoietic tissue ซึ่งเนื้อเยื่อดังกล่าวสามารถใช้ในการจำแนกชนิดของ crustaceans ได้อีกด้วย (Mats *et al.*, 2000)

6.1 ชนิดของเซลล์เม็ดเลือด (haemocyte)

โดยทั่วไปเซลล์เม็ดเลือด (haemocytes) ของครัสเตเชียนแบ่งออกเป็น 2 กลุ่มใหญ่ ๆ คือ เซลล์ไฮยาลิน (hyaline cell) และเซลล์ที่มีกรานูล (granular haemocyte) ซึ่งการแยกชนิดจะขึ้นอยู่กับลักษณะการมีหรือไม่มีกรานูลของเซลล์เป็นหลัก (Bauchau, 1980)

กิจการ และคณะ (2543ข) และ Sternsheim and Burton (1980) พบว่าเม็ดเลือดกุ้งกุลาดำประกอบด้วยเซลล์ 3 ชนิด (ภาพที่ 1) คือ

6.1.1 เซลล์ไฮยาลิน (hyaline cell) เป็นเซลล์เม็ดเลือดที่มีขนาดเล็กที่สุด มีรูปร่างแบน กลมหรือรูปไข่ ผิวเรียบ บางครั้งอาจพบคล้ายรูปกระสวย หรือพระจันทร์เสี้ยว ลักษณะโครงสร้างไม่พบไมโครวิลไล (microvilli) หรือเท้าเทียม (pseudopodia) ที่ผิวเซลล์ มีนิวเคลียสขนาดใหญ่อยู่ตรงกลางเซลล์และติดสีเข้มเมื่อย้อมด้วย Giemsa's stain ภายใน cytoplasm มี

granule (cytoplasmic granules) อยู่่น้อยหรือไม่มีเลย ขนาดของเซลล์มีเส้นผ่านศูนย์กลาง 6.4 - 8.3 ไมครอน (ในกรณีที่เป็นเซลล์กลม) หรือมีความกว้าง 2.5 - 3.6 ไมครอน ยาว 6.8 - 13.9 ไมครอน (ในกรณีที่เป็นเซลล์รูปรีหรือรูปกระสวย)

6.1.2 เซลล์เซมิกรานูล (semigranular cell) เป็นเซลล์ที่มีขนาดใหญ่ขึ้น มีรูปร่างเป็นรูปไข่หรือกระสวย นิวเคลียสอยู่ตรงกลางหรือขอบ ภายใน cytoplasm มี granule ขนาดเล็ก และพบในปริมาณน้อย เป็นเซลล์ที่เกาะพื้นผิวแก้วได้ดีมีส่วนยื่นของเซลล์ (cell process) หรือเท้าเทียมค่อนข้างมาก บริเวณผิวเซลล์อาจจะพบไมโครวิลไลได้เล็กน้อย ขนาดของเซลล์มีความกว้าง 4.2 - 6.8 ไมครอน และยาว 9.0 - 14.2 ไมครอน

6.1.3 เซลล์ลาร์จกรานูล (large granular cell) เป็นเซลล์เม็ดเลือดที่มีขนาดใหญ่ที่สุด มีรูปร่างเป็นรูปไข่ นิวเคลียสอยู่บริเวณขอบ ภายใน cytoplasm มี granule ขนาดใหญ่และมี cytoplasmic granules ติดสีแดงอยู่ในปริมาณมาก ขนาดของ granule มีเส้นผ่านศูนย์กลาง 0.7 - 1.0 ไมครอน จึงสังเกตเห็นได้ชัดเจน ลักษณะการยึดของเท้าเทียมหรือส่วนยื่นของเซลล์ (cell process) ชนิดนี้เห็นได้ชัดเจน ขนาดของเซลล์มีเส้นผ่านศูนย์กลาง 8 - 10 ไมครอน ความยาว 12.2 - 14.6 ไมครอน และความกว้าง 7.2 - 7.8 ไมครอน

ภาพที่ 1 เซลล์เม็ดเลือดของกุ้งกุลาดำ H = hyaline cell , S = semigranular haemocyte , L = large granular haemocyte เมื่อย้อมด้วย Giemsa's stained
ที่มา : กิจการและคณะ (2543)

เซลล์เม็ดเลือดทั้ง 3 ชนิดทำหน้าที่แตกต่างกันในการเกิดการตอบสนองต่อสิ่งแปลกปลอม โดยเซลล์เม็ดเลือดต้องอาศัยระบบภูมิคุ้มกันที่มีการตอบสนองโดยสารที่หลั่งออกมาจากเซลล์เม็ด

เลือด หรือสารที่มีอยู่ในน้ำเลือด เพื่อช่วยในการจดจำและจับกันได้ของผิวเซลล์เม็ดเลือดกับ โมเลกุลของสิ่งแปลกปลอม หรือจุลินทรีย์ที่เข้ามาสู่ร่างกาย (non-self recognition) (ชัยชาญ, 2545) เช่น ระบบโปรพีนอลออกซิเดส (prophenoloxidase system) นอกจากนี้ยังสามารถกำจัดสิ่งแปลกปลอมที่เข้ามาบุกรุกโดยกระบวนการกลืนทำลาย (phagocytosis) หรือกรณีที่สิ่งแปลกปลอมนั้นมีขนาดใหญ่และมีจำนวนมากเกินกว่าที่เซลล์เม็ดเลือดจะจับกินได้ เซลล์เม็ดเลือดหลาย ๆ เซลล์นั้น จะรวมตัวกันล้อมรอบสิ่งแปลกปลอมนั้นไว้ เกิดกระบวนการที่เรียกว่า encapsulation หรือเกิดการ สร้าง nodule formation เพื่อควบคุมไม่ให้สิ่งแปลกปลอมกระจายไปในกระแสเลือด นอกจากนี้ ยังมีกลไกป้องกันการสูญเสียเลือดจากบาดแผลที่เรียกว่า clotting system อีกด้วย

7. หน้าที่ของเซลล์เม็ดเลือด

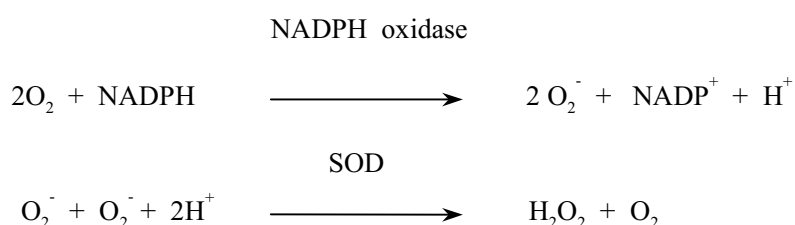
7.1 การแข็งตัวของเลือด (clotting reaction)

เป็นกระบวนการแรกที่เกิดขึ้นเมื่อเกิดบาดแผล เพื่อป้องกันการสูญเสียเลือดและป้องกันการบุกรุกของเชื้อโรคผ่านบาดแผล เป็นปฏิกิริยาการตกตะกอนหรือการจับกลุ่มของเม็ดเลือด และโปรตีนในเลือดเกิดการแข็งตัวตรงบริเวณบาดแผล (ระบิล, 2545) การแข็งตัวของเลือดของ สัตว์กลุ่มครัสเตเชียนเป็นการทำงานของเอนไซม์ทรานส์กลูตามิเนส (transglutaminase, TGase) ที่ หลั่งออกมาจากเซลล์เม็ดเลือดมากระตุ้นให้โปรตีน (clotting protein) เกิดกระบวนการโพลีเมอร์-ไรเซชัน (polymerisation) ได้ลักษณะเป็นเจลปิดบาดแผลไว้ ซึ่งกระบวนการแข็งตัวของเลือดนี้ ต้องอาศัยแคลเซียมเป็นโคเอนไซม์ นอกจากนี้ยังพบอีกว่ากระบวนการแข็งตัวของเลือดนี้จะเกิดขึ้น พร้อมกระบวนการสร้างเม็ดสีดำ (melanisation) ที่เกิดขึ้นในระบบโปรพีนอลออกซิเดส (Ratcliffe *et al.*, 1985 ; Johansson and Soderhall, 1989 ; Sritunyalucksana and Soderhall, 2000 ; ชัยชาญ, 2545)

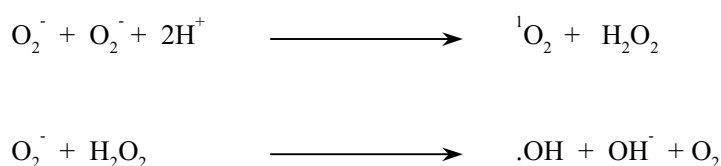
7.2 กระบวนการกลืนทำลายหรือฟาโกไซโตซิส (phagocytic activity)

กระบวนการกลืนทำลายเป็นกลไกพื้นฐานที่สำคัญในการทำลายหรือกำจัดสิ่งแปลกปลอมทั้งที่มีชีวิตและไม่มีชีวิตที่รุกรานเข้าไปภายในร่างกาย ขั้นตอนในการกลืนกินทำลายจะมี ลักษณะเช่นเดียวกับสัตว์ที่มีกระดูกสันหลัง (ชัยชาญ, 2545) โดยกระบวนการกลืนกินสิ่งแปลกปลอม เป็นกระบวนการที่ไม่จำเพาะเจาะจง เริ่มจากการยึดกันระหว่างสิ่งแปลกปลอมกับผิวของ

เซลล์ หลังจากนั้นผิวของเซลล์จะเว้าเข้าไปเกิดเป็นฟาโกโซม (phagosome) ซึ่งจะสัมผัสกับไลโซโซม (lysosome) ที่อยู่ในเซลล์ ซึ่งภายในไลโซโซมบรรจุเอนไซม์หลายชนิดที่เป็นเอนไซม์ที่ทำหน้าที่ย่อยสลายเรียกว่า acid hydrolases ที่สามารถจะไปลดขนาดของโมเลกุลสิ่งแปลกปลอมทั้งหลายให้เหลือเป็นหน่วยย่อย ๆ (วัชรียา, 2547) ซึ่งการที่สิ่งแปลกปลอมเกาะบนเซลล์เมมเบรนของเซลล์เม็ดเลือด และมีการยื่นไซโทพลาสซึมล้อมรอบสิ่งแปลกปลอม นำไปสู่การเพิ่มการนำออกซิเจนเข้าสู่เซลล์ (respiratory burst) ซึ่งออกซิเจนเหล่านี้จะถูกรีดิวซ์เป็นซูเปอร์ออกไซด์แอนไอออน (superoxide anion ; O_2^-) ด้วย NADPH oxidase ต่อจากนั้น O_2^- จะถูกเปลี่ยนเป็นไฮโดรเจนเปอร์ออกไซด์ (hydrogen peroxide ; H_2O_2) โดยการเร่งปฏิกิริยาด้วยซูเปอร์ออกไซด์ดิสมิวเทส (superoxide dismutase ; SOD) (Klein, 1982 ; สมบัติ, 2542) ดังสมการต่อไปนี้

O_2^- อาจถูกเปลี่ยนเป็น H_2O_2 ได้อีกทางหนึ่งโดยการเกิดเองตามธรรมชาติไม่ต้องอาศัยเอนไซม์และได้ singlet oxygen ; $^1O_2$) เป็นผลผลิตร่วมกับ H_2O_2 นอกจากนี้ O_2^- ยังทำปฏิกิริยาร่วมกับ H_2O_2 เกิดเป็น hydroxyl radical ; OH) (Klein, 1982 ; สมบัติ, 2542) ดังสมการต่อไปนี้

จากปฏิกิริยาข้างต้น O_2^- , H_2O_2 , $^1O_2$ และ $\cdot OH$ มีบทบาทสำคัญในการทำลายสิ่งแปลกปลอมที่ถูกนำเข้าสู่เซลล์โดยวิธีการกลืนทำลาย (Bachere *et. al.*, 1995 ; สมบัติ, 2542) แต่เนื่องจาก $^1O_2$ และ $\cdot OH$ ไม่เสถียร ทำให้ O_2^- และ H_2O_2 มีบทบาทมากที่สุดในการทำลายสิ่งแปลกปลอมโดยกระบวนการกลืนทำลาย ซึ่งมีผู้รายงานไว้ในกึ่งกลางดำ (Song and Hsieh, 1994 ; Sung and Song, 1996 ; สมบัติ, 2542)

7.3 การห่อหุ้มสิ่งแปลกปลอม (nodule formation and encapsulation)

กรณีที่มีสิ่งแปลกปลอมบุกรุกเข้ามาเป็นจำนวนมากเกินกว่าความสามารถที่กระบวนการกลืนทำลายจะกำจัดได้ การสร้าง nodule เป็นกลุ่มก้อนเซลล์รอบๆ สิ่งแปลกปลอมจะเกิดขึ้นเพื่อไม่ให้สิ่งแปลกปลอมกระจายทั่วร่างกาย และมักพบการสร้าง nodule บริเวณเหงือก และตับ (hepatopancreas) พร้อมกับการสร้างเม็ดสีดำ (melanin) ในระบบโปรฟีโนลออกซิเดส (Johansson and Soderhall, 1989) ส่วนการห่อหุ้มสิ่งแปลกปลอมจะเกิดขึ้นเมื่อสิ่งแปลกปลอมมีขนาดใหญ่มากกว่า 10 ไมโครเมตร (Lackie, 1980) สิ่งแปลกปลอมมีขนาดใหญ่ เช่น พยาธิ เชื้อรา และสัตว์เซลล์เดียวขนาดใหญ่ จนเซลล์เม็ดเลือดเดียวไม่สามารถกลืนทำลายได้ ต้องอาศัยเซลล์เม็ดเลือดเป็นจำนวนมากมาล้อมห่อหุ้มสิ่งแปลกปลอมไว้ เซลล์เม็ดเลือดที่ทำหน้าที่ในการห่อหุ้มสิ่งแปลกปลอมได้แก่ semigranular haemocyte และ large granular haemocyte นอกจากนี้กลไกการกำจัดสิ่งแปลกปลอมที่ถูกห่อหุ้มจะอาศัยองค์ประกอบในระบบโปรฟีโนลออกซิเดส พร้อมกับการเกิดเม็ดสีดำ (Ratcliffe *et al.*, 1985)

8. ระบบภูมิคุ้มกันแบบที่มีการตอบสนองโดยสารถ้ำ

8.1 Prophenoloxidase activating system

สัตว์ไม่มีกระดูกสันหลังโดยทั่วไปจะมีกลไกการป้องกันตัวและทำลายสิ่งแปลกปลอม โดยกระบวนการ melanization โดยกลุ่ม arthropods การสังเคราะห์ melanin จะเกี่ยวข้องกับกระบวนการ sclerotization และ wound healing (สมานแผล) ที่บริเวณเปลือก เช่นเดียวกับกลไกการป้องกันตัวเอง (nodule formation และ encapsulation) เพื่อต่อต้านกับสิ่งแปลกปลอมพวกเชื้อจุลินทรีย์ที่จะเข้ามาใน hemocoel โดยเอนไซม์ที่เกี่ยวข้องในการเกิด melanin formation คือ phenoloxidase (PO ; monophenol , L-dopa : oxygen oxidoreductase) ซึ่งพบเอนไซม์นี้ในน้ำเลือด (hemolymph) หรือ ช่องว่างของ protostomes และ neuteostomes ซึ่งอยู่บริเวณ cuticle ของ arthropods ทั้งนี้ phenoloxidase เป็นเอนไซม์ที่มี Cu เป็นองค์ประกอบโดยมีหน้าที่ 2 ประการ คือ กระตุ้นปฏิกิริยา catalyses o-hydroxylation ของ monophenols และปฏิกิริยา oxidation phenols ไปเป็น quinones ดังนั้น PO สามารถเปลี่ยนแปลง tyrosine ไปเป็น DOPA และ DOPA ไปเป็น DOPA-quinone ซึ่งมีหลายขั้นตอนในการสังเคราะห์ melanin (จุดสีดำ) PO เป็นเอนไซม์ตัวสุดท้ายที่เรียกกันว่า prophenoloxidase (proPO) เป็นการตอบสนองแบบไม่จำเพาะ

จะเจพบในกลุ่มของ arthropods และ invertebrates อื่น ๆ (Sritunyalucksana and Soderhall, 2000) ซึ่งการเปลี่ยนจาก proPO เปลี่ยนเป็น PO โดยอาศัยเอนไซม์ในกลุ่ม serine protease ที่เรียกว่า proPO activating system (PPAE) ที่ถูกหลั่งออกมาพร้อมกับ proPO เมื่อเซลล์เม็ดเลือดเกิดการ degranulation ซึ่ง PPAE นี้จะทำงานได้ต้องอาศัย Ca^{2+} (Gollas *et al.*, 1997) โดย PO ที่ได้จะไปทำปฏิกิริยา hydroxylation ของ phenol และเกิด oxidation ของ o-phenols ได้เป็น quinones ต่อจากนั้นก็ จะเกิด polymerization ของ quinones ได้เป็น melanin มีฤทธิ์ต้านจุลชีพ นอกจากนี้ในกระบวนการเกิด melanization ยังมีสารประเภท reactive oxygen เกิดขึ้นด้วย เช่น superoxide anion และ hydroxyl radical ซึ่งเป็นพิษต่อเซลล์จุลินทรีย์ (Soderhall, 1992)

ทั้งนี้ระบบโปรฟีโนลออกซิเดสประกอบด้วยเอนไซม์ที่สำคัญ คือ ฟีนอลออกซิเดส (PO) จะอยู่ในรูปของ pro-enzyme ที่เรียกว่า prophenoloxidase (proPO) และเอนไซม์ในกลุ่ม serine protease โดยจะทำงานร่วมกันอย่างเป็นระบบ (enzyme cascade) เรียกว่า prophenoloxidase system (Soderhall and Smith., 1992 ; ชัยชาญ, 2545) โดยจะเป็นระบบที่ชักนำให้เกิดกระบวนการ melanization มีผลทำให้บริเวณบาดแผลมีจุดสีดำของเมลานิน (melanin) เกิดขึ้นที่เปลือก (cuticle)

8.2 สารออกฤทธิ์ต้านแบคทีเรีย (bactericidin) เป็นสารต้านแบคทีเรียสามารถถูกชักนำให้สูงขึ้นเมื่อได้รับสารกระตุ้น ไม่ทนความร้อน และมีความจำเพาะต่อเชื้อบางชนิด ฤทธิ์ต้านแบคทีเรียสามารถพบได้ทั้งส่วนพลาสมา ซีรัม และในสารละลาย HLS (haemocyte lysate supernatant) (ชัยชาญ, 2545)

8.3 แอคกลูตินิน (agglutinin) พบในน้ำเลือดของครัสเตเชียน แอคกลูตินินเป็นสารก่อให้เกิดการจับตัวของสิ่งแปลกปลอม และ agglutinin บางชนิดยังมีหน้าที่เป็น opsonin กระตุ้นกระบวนการฟาโกไซโตซิสในการป้องกันสิ่งแปลกปลอมโดยเซลล์ และเลคติน (Lectin) เป็นโปรตีนชนิดหนึ่งที่สามารถจับได้อย่างจำเพาะกับสารจำพวกคาร์โบไฮเดรต จัดเป็นแอคกลูตินินชนิดหนึ่ง มีส่วนเกี่ยวข้องกับการจับกันได้ระหว่างเซลล์เม็ดเลือดของสัตว์ไม่มีกระดูกสันหลังกับผิวของสิ่งแปลกปลอมมีคุณสมบัติเป็น opsonin (Vargas and Albores, 1995)

8.4 สารคล้ายไซโตไคน์ (cytokine-like factors) ไซโตไคน์เป็นโปรตีนที่ไม่ใช่แอนติบอดี มีหน้าที่ช่วยรักษาความสมดุลของเลือดในระบบภูมิคุ้มกัน และช่วยในการประสานงานระหว่าง

ระบบภูมิคุ้มกันกับระบบอื่น ๆ ในร่างกาย สารที่แสดงสมบัติคล้าย ไซโตไคน์ในกึ่งได้แก่ โปรตีนขนาด 76 kDa ซึ่งมีหน้าที่ช่วยกระตุ้นกระบวนการฟาโกไซโตซิส ช่วยในการยึดติด ระหว่างเซลล์เม็ดเลือดกับสิ่งแปลกปลอมขณะเกิดการห่อหุ้มสิ่งแปลกปลอม (Smith and Chisholm, 1992) และส่งเสริมการทำงานของระบบโปรตีนออกซิเดส โดยช่วยให้เซลล์เม็ดเลือดชนิด semigranular และ granular เกิด degranulation มากขึ้น ทำให้เอนไซม์ในระบบ โปรตีนออกซิเดสถูกปล่อยออกมามากขึ้น (Johansson and Soderhall, 1989)

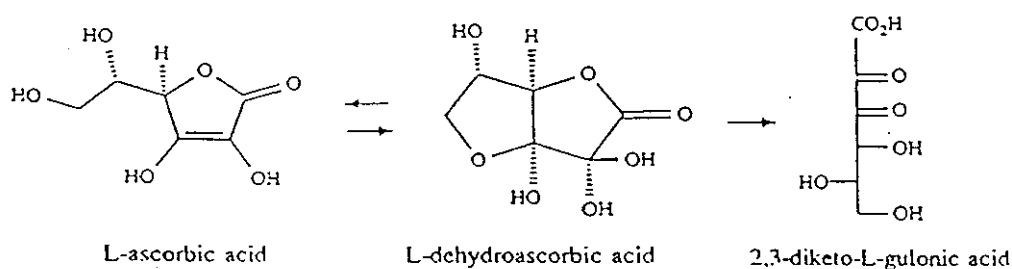
8.5 โมดูเลเตอร์ (modulators) ตัวควบคุมระบบภูมิคุ้มกันให้อยู่ในสภาพที่เหมาะสมใน ครัสเตเชียน ได้แก่ ตัวยับยั้งเอนไซม์ย่อยโปรตีน (proteinase inhibitor) และอัลฟาแมกโครโกลบูลิน (α -macroglobulin) มีหน้าที่ยับยั้ง serine protease ในระบบโปรตีนออกซิเดสให้อยู่ในระดับที่สมดุล (Smith and Chisholm, 1992 ; ชัยชาญ, 2545)

8.6 สารที่เกี่ยวข้องกับการแข็งตัวของเลือด คือ โคแอกกูโลเจน (coagulogen) เป็น โปรตีนในพลาสมาที่มีบทบาทในการป้องกันการสูญเสียเลือดในกรณีที่ร่างกายเกิดบาดแผล และเมื่อ โปรตีนในเลือดแข็งตัว มีผลทำให้ปิดบาดแผลเพื่อป้องกันเชื้อโรคจากภายนอกเข้าสู่ร่างกาย และมีห่อหุ้มประกอบของเลือดไม่ว่าจะเป็นน้ำเลือด โปรตีน หรือเซลล์เม็ดเลือดต้องสูญเสียไป ซึ่ง (coagulogen) เทียบได้เท่ากับ fibrinogen ในเลือดของสัตว์ชั้นสูง ทั้งนี้สามารถพบ (coagulogen) ได้ใน vesicle ของ cytoplasm ในเม็ดเลือดกุ้ง (ระบิล, 2545)

8.7 Pattern Recognition Proteins (PRPs) เนื่องจากว่าสัตว์ในกลุ่มครัสเตเชียนไม่มีการสร้างแอนติบอดี (Immunoglobulin) ซึ่งเป็นการจดจำแบบเจาะจงที่พบในสัตว์ชั้นสูง ดังนั้นจึง มีการผลิตสารบางอย่างเพื่อช่วยในการจดจำและจับกันได้ดีกับสิ่งแปลกปลอมหรือจุลินทรีย์ ซึ่งสาร ที่ว่านี้เรียกว่า Pattern Recognition Proteins (PRPs) ซึ่ง PRPs มีชื่อเรียกต่าง ๆ กันตามความสามารถในการจับกับโมเลกุลนั้น ถ้าสามารถจับกับเบต้า-กลูแคน (β -1,3-glucan) ได้เราก็มักเรียกว่า β -1,3-glucan binding protein และถ้าสามารถจับกับไลโปโพลีแซ็กคาไรด์ (Lipopolysaccharide, LPS) ได้เราก็มักเรียกว่า Lipopolysaccharide binding protein (ชัยชาญ, 2545)

9. วิตามินซี

วิตามินซีถูกตั้งชื่อเป็นครั้งแรกโดย Drummond ในปี ค.ศ. 1920 แต่ชื่อแอสคอร์บิกแอซิด (ascorbic acid) ได้ถูกเริ่มใช้เมื่อ ค.ศ. 1933 โดย Szent-Gyorgy and Haworth วิตามินซีเป็นสารอาหารประกอบที่พืชส่วนใหญ่สามารถสังเคราะห์ได้เอง วิตามินซีเป็นสารประกอบอินทรีย์ที่มีสูตรโมเลกุล $C_6H_8O_6$ น้ำหนักโมเลกุล 176.3 Dalton จุดหลอมเหลว 192 องศาเซลเซียส เมื่อละลายน้ำหรือถูกออกซิไดซ์ (Oxidize) จะสูญเสียไฮโดรเจนอะตอม 2 อะตอม เปลี่ยนรูปเป็น Dehydroascorbic acid ซึ่งเป็นรูปที่ไม่คงตัว สามารถถูกออกซิไดซ์ต่อไปเป็น Diketogulonic acid ซึ่งสัณฐานไม่สามารถนำไปใช้ได้หรืออาจจะถูกรีดิคซ์ (Reduced) กลับไปเป็น Ascorbic acid อีกครั้ง (ภาพที่ 2) (Moser and Bendich, 1991)

ภาพที่ 2 แสดงการถูกออกซิไดซ์ของ Ascorbic acid ไปเป็น Dehydroascorbic acid และ Diketogulonic acid

วิตามินซีเป็นผลึกสีขาว ไม่มีกลิ่น มีรสเปรี้ยว เมื่ออยู่ในสภาพแห้งมีความคงทนพอสมควร ถ้าถูกน้ำแล้วจะค่อยๆ เปลี่ยนเป็นสีดำ ละลายในน้ำและแอลกอฮอล์ แต่ไม่ละลายในตัวทำละลายอินทรีย์อื่นๆ เช่น ไขมัน, ether, chloroform, benzene และ petroleum ether มีความคงตัวในสารละลายที่เป็นกรด แต่ไม่คงตัวในสารละลายที่เป็นด่าง และความร้อน เนื่องจากวิตามินซีมีสูตรโครงสร้างง่าย ๆ จึงเกิดการเปลี่ยนแปลงทางเคมีได้ไม่ยากโดยจะถูกออกซิไดซ์จากสภาวะแวดล้อมหลายอย่าง เช่น อุณหภูมิ และออกซิเจน ความเป็นกรดเป็นด่าง (pH) อีออนของเหล็ก ทองแดง หรือโลหะหนักต่างๆ (Moser and Bendich, 1991 ; วีรพงศ์, 2536)

L-Ascorbic acid (C_1) อยู่ในรูปที่ไม่เสถียร เนื่องจากวิตามินซีจะสูญเสียไปในระหว่างกระบวนการผลิตและการเก็บรักษา ซึ่งต้องผ่านอุณหภูมิสูง ออกซิเจน และ แสง (Hilton *et al.*, 1977 ; Lovell and Lim, 1978 ; Soliman *et al.*, 1987) นอกจากนี้ Shiau and Hsu (1993) พบว่าประมาณ 75% ของวิตามินซีที่ผสมลงในอาหารจะสูญเสียไปในระหว่างกระบวนการผลิต ดังนั้นจึงพยายามเพิ่มความเสถียรให้กับวิตามินซีในอาหารกึ่งโดยใช้ Ascorbic acid ในรูปอื่น ๆ โดยมีการพัฒนารูปแบบของวิตามินซีเป็นวิตามินซีอนุพันธ์ (vitamin C derivative) โดยการนำสารหรือแร่ธาตุบางชนิดที่เหมาะสมมาทำปฏิกิริยากับคาร์บอนตำแหน่งที่ 2 (C-2) ของ lactone ring ซึ่งเป็นตำแหน่งที่ไม่เสถียรเกิดการเปลี่ยนแปลงได้ตลอดเวลา ทำให้อนุพันธ์ของ L-Ascorbic acid ในรูป sulfate และ phosphate มีความทนทานต่อการถูก oxidation ได้สูง (Tolbert *et al.*, 1975) ทำให้โครงสร้างของวิตามินซีมีความเสถียรมากขึ้นและเหมาะสมในกระบวนการผลิตอาหารสัตว์น้ำ เช่น L-ascorbyl-2-polyphosphate ซึ่งเป็นอนุพันธ์ของวิตามินซีฟอร์มหนึ่งที่ยืดอายุเพราะ phosphate group จะแทนที่หมู่ hydroxyl ที่คาร์บอนตำแหน่งที่ 2 โดยกระบวนการ esterification ทำให้ไม่ถูกออกซิไดส์ได้ง่ายเช่นเดียวกับอนุพันธ์ชนิดอื่น ถึงอย่างไรก็ตามการที่จะใช้วิตามินซีในรูปอนุพันธ์ใด ก็ควรจะพิจารณาถึงความสามารถในการย่อย การดูดซึม การนำไปใช้ประโยชน์ได้ของสัตว์น้ำ โดยการประเมินจากการ hydrolyze หมู่ซัลเฟตและฟอสเฟตด้วยเอนไซม์ที่มีอยู่ในตัวสัตว์ ได้แก่ เอนไซม์ sulfatase และ phosphatase แล้วปลดปล่อย ascorbic acid ออกมา (Hilton *et al.*, 1978 ; Dabrowski *et al.*, 1988)

Lehninger (1982) รายงานว่า วิตามินซีในอาหารถูกดูดซึมเข้าสู่กระแสเลือดทางลำไส้เล็ก หลังจากเข้าสู่ทางเดินอาหารเป็นเวลา 2-3 ชั่วโมง ระดับวิตามินซีในเลือดจะเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว และคงอยู่ชั่วขณะหนึ่ง จากนั้นวิตามินซีจะเข้าสู่เนื้อเยื่อและส่วนที่เกินความต้องการจะถูกกำจัดออกทางไตอย่างรวดเร็ว หรือเปลี่ยนรูปเป็นคาร์บอนไดออกไซด์ และถูกกำจัดออกโดยปอดจากการหายใจ

10. วิตามินซีในอาหารสัตว์น้ำ

สัตว์น้ำส่วนใหญ่ไม่สามารถสังเคราะห์วิตามินซีได้เอง ต้องอาศัยการกินเข้าไปเป็นหลัก เนื่องจากสัตว์น้ำเหล่านี้ไม่มีเอนไซม์ L - gulonolactone oxidase (GLO) ที่ใช้ในการเปลี่ยน L - gulonolactone (อนุพันธ์ของน้ำตาลกลูโคสที่มีอยู่ในอาหาร) ให้เป็น 2-keto-L-gulonate ซึ่งจะถูกเปลี่ยนเป็น L-ascorbic acid โดยขบวนการ Spontaneous isomerization (Yamamoto *et al.*,

1978) ดังนั้นปลาบางชนิดและสัตว์ที่ไม่มีกระดูกสันหลังโดยเฉพาะกุ้ง จึงจำเป็นที่จะต้องได้รับวิตามินซีจากอาหารที่บริโภคเข้าไป นอกจากนี้การที่อาหารของสัตว์น้ำจะต้องสัมผัสกับน้ำตลอดเวลาที่สัตว์น้ำกินอาหารและอุปนิสัยการกินอาหารของสัตว์น้ำ เช่น กุ้ง ที่เป็นแบบแทะเล็มซึ่งใช้เวลาในการกินอาหารนานกว่าปลา จึงเป็นสาเหตุที่ทำให้วิตามินซี (L-ascorbic acid) ที่มีอยู่ในอาหารมีโอกาสสูญหายมากขึ้น ซึ่งจะมีผลทำให้สัตว์น้ำได้รับวิตามินซีไม่เพียงพอต่อความต้องการและอาจทำให้เกิดโรคร้อนได้

ดังนั้นความต้องการวิตามินซีที่มีความคงสภาพจึงเป็นสิ่งสำคัญต่อธุรกิจการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำเป็นผลทำให้มีการพัฒนาการผลิตวิตามินซีรูปแบบต่าง ๆ เพื่อใช้ในด้านอาหารสัตว์น้ำมากขึ้น เช่น วิตามินซีเคลือบ (coated vitamin C) ซึ่งจะมีการเคลือบด้วย ethyl cellulose , silicone , gelatin , glyceride และไขมันเป็นต้น (Akiyama *et al.*, 1991) โดยระดับของวิตามินซีที่สัตว์น้ำต้องการขึ้นอยู่กับปัจจัยหลายอย่าง เช่น ชนิด สายพันธุ์ อายุ สุขภาพ ที่อยู่อาศัย (ลักษณะของบ่อ ความหนาแน่น คุณลักษณะของดินและน้ำ) ปัจจัยด้านสารอาหาร (คุณภาพและคุณลักษณะของอาหาร ปริมาณ ชนิด และวิธีการให้อาหาร) และปัจจัยเสริมอื่น ๆ (มลภาวะ ความเครียด และการใช้ยาปฏิชีวนะ)

11. บทบาทของวิตามินซี

11.1 วิตามินซีเป็นตัวรีดิวส์ที่ดีจึงมีหน้าที่หลัก คือ ทำหน้าที่เป็น **biological reducing agent** ในระบบของเอนไซม์ สำหรับ hydroxylation คือ ปฏิกริยาการเติมหมู่ไฮดรอกซี เช่น ปฏิกริยา hydroxylation ของกรดอะมิโน (amino acid) ได้แก่ tryptophan , tyrosine , lysine และ proline เป็นต้น ซึ่งขบวนการ hydroxylation ของ lysine และ proline เป็นขั้นตอนสำคัญที่จะสร้าง hydroxylysine และ hydroxyproline ซึ่งจะนำไปสังเคราะห์ Collagen ซึ่งเป็นโปรตีนในกระดูก กระดูกอ่อน และเนื้อเยื่อเกี่ยวพัน (Stryer, 1988)

11.2 วิตามินซีสามารถทำหน้าที่เป็น **antioxidant** ป้องกันการหืนจากการเกิดอนุมูลอิสระ (free radical) เช่น ซูเปอร์ออกไซด์ แอนไอออน (superoxide anion) และไฮดรอกซิล เรดิคัล (hydroxyl radical) (Moser and Bendich, 1991) โดยทำหน้าที่ทำลายอนุมูลอิสระให้หมดไปได้ โดยวิตามินซีจะให้อิเล็กตรอนแก่อนุมูลอิสระที่เกิดขึ้น (Padh, 1990)

11.3 วิตามินซีมีส่วนช่วยในการดูดซึมธาตุเหล็กเข้าสู่ร่างกาย โดยรีดิวส์เหล็กในรูปเฟอริก (ferric : Fe^{+3}) ให้อยู่ในรูปเฟอรัส (ferrous : Fe^{+2}) (Combs, 1992) ซึ่งเป็นรูปที่สามารถดูดซึมเข้าสู่ลำไส้ได้ง่าย (Moser and Bendich, 1991)

11.4 ทำหน้าที่ในกระบวนการสลายสารพิษ (detoxification) วิตามินซีทำหน้าที่เป็นตัวป้องกันการออกซิไดซ์ (protection antioxidant) จากอนุมูลอิสระภายนอกเซลล์ (Friedrich, 1988 ; Combs, 1992) นอกจากนี้วิตามินซีจะยังมีบทบาทต่อระบบภูมิคุ้มกันด้วย

12. บทบาทของวิตามินซีต่อระบบภูมิคุ้มกัน

ปฏิกิริยาทางชีวเคมีของวิตามินซีหลายปฏิกิริยาที่ส่งผลต่อระบบภูมิคุ้มกันให้ทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ

12.1 การตอบสนองแบบไม่จำเพาะ (Non-specific immune responses)

วิตามินซีเกี่ยวข้องกับ immune cell ในการปลดปล่อยสารต่าง ๆ เช่น ตัวอย่างในสัตว์ที่ได้กินอาหารที่มีการเสริมวิตามินซีจะส่งผลให้การผลิต interferon และการหมุนเวียนของ interferon เพิ่มขึ้น รวมทั้งวิตามินซียังช่วยในการสังเคราะห์ส่วนประกอบของ Complement คือ C1q ซึ่งทั้ง interferon และ Complement จะปลดปล่อยสารที่เป็นส่วนสำคัญในการป้องกันจากเชื้อโรคที่ก่อให้เกิดความผิดปกติของร่างกาย (Moser and Bendich, 1991)

neutrophils เป็นเซลล์เม็ดเลือดขาวที่มีบทบาทสำคัญในการทำลายเชื้อแบคทีเรีย โดยวิตามินซีมีผลทำให้การทำงานของ neutrophils มีประสิทธิภาพมากขึ้น คือ neutrophils และเนื้อเยื่อรอบ ๆ เกิดปฏิกิริยา chemotaxis และการป้องกันจาก extracellular free-radical oxidative และยังสามารถทำลายแบคทีเรียที่อยู่ภายในเซลล์ได้

12.2 การตอบสนองแบบจำเพาะ (Specific immune responses)

จากการศึกษาในหนูตะเภาที่ขาดวิตามินซีพบว่าส่งผลให้การตอบสนองทางด้านเซลล์ (cell-mediated immune responses) ลดลง รวมทั้ง hypersensitivity , cytotoxicity , inflammatory และ autoimmune responses เกิดปฏิกิริยาได้ช้า การเสริมวิตามินซีจะส่งผลให้จำนวน lymphocyte เพิ่มขึ้น (Moser and Bendich, 1991)

จากข้างต้นสรุปได้ว่าวิตามินซีเป็นธาตุอาหารที่มีบทบาทเกี่ยวข้องกับระบบภูมิคุ้มกันแตกต่างกัน โดยมีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงขององค์ประกอบต่างๆ ทางภูมิคุ้มกันคือ วิตามินซีสามารถกระตุ้นการผลิต interferon ซึ่งเป็นโปรตีนชนิดหนึ่งที่สามารถป้องกันเซลล์จากเชื้อไวรัสที่จะเข้าทำลายแล้ว ยังสามารถกระตุ้นการปลดปล่อยสารเคมีและเพิ่มจำนวนของ neutrophils และต่อต้านต่ออนุมูลอิสระในกระบวนการ oxidative burst ของ neutrophils นอกจากนี้วิตามินซียังกระตุ้นการสังเคราะห์สารน้ำจากต่อมไทมัสและ antibody classes IgG และ IgM (Combs, 1992)

